

על מינויו של מלך / הרב ישראל שריר

את מאמרו של הרב קמינצקי שליט"א - 'מקומו של העם בבחירת המנהיג', שפורסם ב'אמונת עתיד' 3- קראתי בעניין רב. הרב קמינצקי מצביע על מחלוקת בין הרב קוק זצ"ל לבין מו"ח הרב שאול ישראלי זצ"ל בהבנת דברי הרמב"ם. לדעת הרב קמינצקי, הרב זצ"ל סובר שלרמב"ם מינוי תלוי בהסכמת העם:

המצב האידאלי הוא שהעם ואתו הנביא והסנהדרין כאחד בוחרים במלך... בהעדר אחד מהם נשארת החובה לשתף את חברו. בהעדר אחד מהם העם רשאי ואף חייב לבחור מלך או כל הנהגה אחרת.

נכון להעיר שבדעה זו על דברי הרמב"ם (ולא הרב קוק) אחז גם הרב בנימין רבינוביץ' תאומים זצ"ל.⁴ לעומתו, לדעת הרב קמינצקי, הרב ישראלי זצ"ל סובר בדעת הרמב"ם שקיימים שני ערוצים מקבילים לבחירתו של מלך: האחד - על ידי נביא וסנהדרין (ללא העם), והאחר - על ידי העם (ללא נביא וסנהדרין). עוד הוסיף הרב קמינצקי שמדברי הרב ישראלי משמע שמינוי ישיר של מלך על ידי העם עדיף על מינוי על ידי נביא וסנהדרין. בעוניי חזרתי אל דברי מרן הרב זצ"ל ואל דברי הרב ישראלי זצ"ל, ולענ"ד לא אלו דבריהם ולא זו מחלוקתם. הבה נעיין בדברים.

הרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ג) מצריך הן נביא והן סנהדרין למינויו של מלך. מקורותיו הם כנראה הספרי (שופטים קנז): 'אשר יבחר ה' אלהיך בו' - על פי נביא, והתוספתא (סנהדרין פ"ג): 'ואין מעמידין לא מלך ולא כהן גדול אלא בבית דין של שבעים ואחד'. אין מקורות אלו חלוקים זה על זה, אלא משלימים האחד את משנהו. בפשטות, שני המקורות יחדיו מבארים את שני חלקיו של הפסוק: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו) - ע"י הסנהדרין, 'אשר יבחר ה' אלהיך בו' (שם) - על ידי נביא. אין בדברי הרמב"ם, או במקורות אלו, כל זכר להיותו של העם בכללו שותף למינויו של מלך. לאור דברים אלו של הרמב"ם, התמודד הרב זצ"ל⁵ עם השאלה כיצד היה מעמד של מלך למלכי בית חשמונאי, שההיסטוריה מלמדת שמלכו 'מהסכמת האומה' בלבד. על שאלה זו עונה הרב זצ"ל שתי תשובות. התשובה הראשונה היא שכאשר אין נביא, מספיקה הסנהדרין (או שלרמב"ם נדרש נביא רק בזמן שבו נוסף על הסנהדרין עומד בישראל מלך מבית דוד). בדרך זו מתרץ הרב זצ"ל גם את הסתירה ברמב"ם בין הלכות מלכים, שלפיה נדרשים נביא וסנהדרין למינוי, לבין הלכות סנהדרין, שבהן לא מוזכר הנביא. הרב זצ"ל לא מזכיר ולו במילה אחת את העם בתשובה זו, שהרי גם הרמב"ם לא מזכיר אותו, וכנ"ל הוא גם לא מוזכר במקורות שכנראה שימשו את הרמב"ם.

הרב זצ"ל מביא תשובה נוספת:

והו"פ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך... חוזרים אלה הזכויות של המשפטים [משפטי המלוכה] ליד האומה בכללה.

3. אמונת עתיד 137 (תשפ"ג), עמ' 65-73.

4. התורה והמדינה ד, עמ' ס-עב, ובפרט עמ' עא-עב; דבריו מובאים גם בחלקו האחרון של סימן ז בספר עמוד הימיני.

5. משפט כהן, ס' קמד אות טו.

דוק: א. זה תירוץ נוסף על הראשון, והוא תוספת על דברי הרמב"ם, שהרי הוא מסברה, כלשון הרב: 'וחוץ מזה נראים הדברים'. אם אכן דעתו של הרב קוק כפי שמביא אותה הרב קמינצקי, שלרמב"ם במצב במצב האידיאלי העם משתתף במינוי המלך ובדיעבד העם מספיק, לא היה הרב זצ"ל נזדקק לסברה חיצונית, אלא היה מקדים ומבאר שזו כוונת הרמב"ם. הוא היה אולי גם מבאר את עצם השמטתו של הרמב"ם את העם במינוי, כהמשך ישיר לתירוץ הראשון.

ב. 'חוזרים'. מהשימוש במילה זו משמע שכאשר יש סנהדרין, התפקיד הוא של הסנהדרין, **ללא האומה בכללה** (וכאשר יש נביא - גם הוא תנאי למינויו של המלך). רק כאשר אין סנהדרין - חוזרת הסמכות לעם בכללו. אם גם כאשר יש נביא וסנהדרין העם משתתף במינוי, אין משמעות למילה 'חוזרים'.

ג. מדבריו גם משמע שהסנהדרין היא שליחת העם, ובהיעדרה חוזרים המשפטים לאומה בכללה.

הרב קוק אינו מתייחס בתשובה זו לדברי הרמב"ם בהלכות גזלה (ה"ח), שלשליט שמטבעו יוצא יש דין מלך, כנראה משום ששם הרמב"ם רק מגדיר באילו תנאים 'דינא דמלכותא דינא' ולא גזלנותא, וודאי שאין הוא מתייחס כלל לכל דיני מלך הנוהגים בישראל.

הרב ישראלי (עמוד הימיני ס' ז אות ז) מקשה על תשובתו הראשונה של הרב קוק בהסבר דברי הרמב"ם, וכל יתר מאמרו מיועד **לבסס את תשובתו השנייה** של הרב קוק, כפי שהוא מבהיר בראש הסימן, ולא לחלוק עליו. את דברי הרמב"ם, המצריך הן נביא והן סנהדרין למינויו של מלך, מפרש הרב ישראלי שהם מתייחסים למצב **הרצוי לכתחילה**, שבו מינוי המלך נעשה ללא כל שיתוף של העם בכללו. הסנהדרין, 'עיני העדה', הם נציגי העם (המקיימים את השם תשים...), והנביא מקיים את דבר ה' (את 'אשר יבחר ה' אלהיך בו'). בדיעבד, בהיעדר נביא וסנהדרין, גם מינויו של מלך על ידי העם בכללו תקף, כפי שמפורש בדברי הרדב"ז⁶ שהרב ישראלי מצטט, ולפיהם מלך הוא זה שהומלך **או** על ידי נביא (והכוונה עם בית דינו - סנהדרין), **או** 'שהסכימו עליו כל ישראל'. בכך **ביסס** הרב ישראלי את תירוץ השני של הרב זצ"ל, שאמר את דבריו רק מסברה וכתוספת ולכאורה בסתירה לדברי הרמב"ם, ולמעשה הרב ישראלי מיישב אותם **עם** דברי הרמב"ם, שבדיעבד אכן יש לעם כוח למנות מלך ללא נביא וסנהדרין. ההבדל בין דבריהם הוא שהרב ישראלי מבין בדברי הרמב"ם שלעם יש סמכות למינוי מלך גם בזמן שיש נביא וסנהדרין בישראל, בעוד הרב זצ"ל סבר שלדברי הרמב"ם, כאשר יש נביא וסנהדרין, אין לעם בכללותו כל סמכות למנות מלך בלעדית, והוא אינו משתתף כלל במינוי. ייתכן שאם הרב זצ"ל היה שומע את הסברו של הרב ישראלי לדברי הרמב"ם, היה מסכים לדבריו. לא ניתן לדעת.

נקודת המוצא של הרב קמינצקי במאמרו היא שאת דברי הרמב"ם, שכתב שנביא וסנהדרין הם הממנים מלך בישראל ולא הזכיר את העם בכללו, ניתן להבין באחת משתי אפשרויות: א) שהרמב"ם ציין רק את המצטרפים לעם במינוי המלך (הנביא והסנהדרין),

6. רדב"ז, הל' מלכים פ"ג ה"ח.

ולפי זה העיקר חסר מן הספר. ב) שהנביא והסנהדרין עומדים במקום העם, אף שאין להבנה זו כל מקור או הסבר. הרב קמינצקי לא מנה אפשרות שלישית, והיא המסתברת כנ"ל, שהסנהדרין **מייצגת** את העם, ואינה משמשת לו תחליף. וראה את לשון הרמב"ם בפירוש המשניות (הוריות פ"א מ"ו): 'בית הדין הגדול, לפי שהוא קהל ישראל'. אלו דברי הרב ישראלי, וכאמור כך משמע גם מדברי הרב קוק. חכמי הסנהדרין הם **נציגי** העם, כפי שהרב ישראלי הרחיב במקום אחר (עמוד הימיני ס' ג אות ז):

הסכמת כל החכמים כמוה כהסכמה מפורשת מהעם כולו, כי העם כולו ודאי רוחש

להם אימון, שדעתם, המושפעת מרוח התורה, היא הדעת שראוי לסמוך עליה...

נציגים ולא תחליף. אומנם לעם סמכות למנות מלך ללא נביא, בעוד הסנהדרין, שחכמיה הם רק נציגי העם, נזקקת לנביא. הבחנה דקה זו בין תחליף לנציגות היא המפתח להבנת סוגיה זו כולה. בשולי הדברים נראה להעיר ששאלה זו בדבר הדרך הראויה לבחירת הנהגה - בחירה ישירה או דרך נציגות נבחרת (סנהדרין) - רלוונטית גם בימינו, וראוי לעסוק בהיבטיה התורניים.

עוד כתב הרב קמינצקי שלדעת הרב ישראלי בחירה ישירה של העם עדיפה על בחירה של נביא וסנהדרין. ולא היא. הרב ישראלי מדגיש בדבריו שמינוי מלך על ידי הסנהדרין יחד עם הנביא הוא הדרך הרצויה, ולא בחירה ישירה.⁷ לא זו אף זו, כאשר העם ממנה את המלך ישירות, לדעת הרב ישראלי הוא ממנה רק 'ממלא מקום המלך', וייתכן שאף שלמלך שמונה באופן זה יש סמכויות מלאות, כלל לא מקיימים במינוי זה את מצוות התורה למנות מלך.⁸

הרב קמינצקי מאריך במאמרו להקשות על דברי הרב ישראלי ולהביא ראיות להבנתו שלו, לפיה הרמב"ם סובר שגם כאשר יש נביא וסנהדרין בישראל העם נדרש להשתתף במינוי המלך יחד איתם. כאמור, זו הייתה דעתו של הרב בנימין רבינוביץ' 'תאומים זצ"ל',⁹ ודברי הרב קמינצקי חופפים במידה רבה לדבריו. בספר 'התורה והמדינה' (שם), ולאחר מכן בחלקו האחרון של סימן ז ב'עמוד הימיני', דוחה הרב ישראלי את טענותיו אחת לאחת, ואך למותר לחזור על הדברים כאן.

על כל אלה ראה בשער א' של הספר 'פרקי תורה ומדינה', הוצאת המכון התורני אור עציון תשע"ז ובמקורות שם, ובמיוחד מעמ' 88 ואילך.

7. וראה גם בספר הרבנות והמדינה, עמ' 319 ואילך.

8. עמוד הימיני, סוף ס' ז.

9. התורה והמדינה ז, שם.